

3.3. TURISTIČKI POTENCIJALI I ATRAKCIJE

3.3.1. PETRINJSKI POVIJESNI MOZAIK

BANOVINA. Kao hrvatska povijesna pokrajina Banovina se oblikovala potkraj 16. stoljeća, ali je to područje bilo naseljeno još u prapovijesti, jer je tragove ljudskih aktivnosti moguće pratiti kroz neolitsko, bakreno i brončano doba. U starijemu željeznome dobu na tomu su području obitavale plemenske skupine Panonaca. Koncem 4. stoljeća prije Krista na Balkanski poluotok prodiru Kelti, domicilna se plemena asimiliraju u novu panonsko-keltsku etničku zajednicu (tzv. Segestijani). Pod njihovom vlašću to područje ostalo sve do 35. godine prije Krista, kada ga osvajaju Rimljani. Za rimske vladavine sjeverni dijelovi Banovine nalazili su se u sklopu provincije Panonije, a južni u sastavu provincije Dalmacije. Nakon rimskoga raspada 476. godine područje današnje Banovine ušlo je u sklop države Istočnih Gota. U njezinu sklopu bilo je sve do polovice 6. stoljeća po Kristu, kada ga osvajaju postrojbe bizantskoga cara Justinijana I. te su se sjeverni dijelovi nalazili pod bizantinskom vlašću sve do početka 7. stoljeća, kada to područje osvajaju Avari i Slaveni te ga uključuju u sastav 1. i 2. Avarskog Kaganata (567.-796.).

Podjela današnje Banovine između Bizanta i 2. Avarskoga Kaganata održala se do početka 9. stoljeća, kada je osvaja franački vladar Karlo Veliki i priključuje novoosnovanoj slavonskoj kneževini koju raniji povjesničari nazivaju Panonskom Hrvatskom, a noviji Slavonijom. Od dvadesetih godina 10. stoljeća područje današnje Banovine bilo je naizmjenice pod hrvatskom i ugarskom vlašću. Takvo stanje održalo se do potkraj 11. stoljeća kada je ugarski kralj Ladislav Arpadović osvojio Slavoniju. Da bi taj teritorij politički i upravno što čvršće povezali s Ugarskom, njegovi nasljednici (tijekom 12. i prve polovice 13. stoljeća) podijelili su cijelu Slavoniju na brojne kraljevske županije, od kojih su se tri nalazile na području današnje Banovine: Gorska se županija prostirala po središnjim krajevima, a Gorička i Dubička obuhvaćale su samo njezine zapadne i istočne krajeve. Upravno-teritorijalnu reformu srednjovjekovne Slavonije pratila je i crkvena reforma. Pošto je kralj Ladislav prije 1094. godine ukinuo staru Sisačku biskupiju i umjesto nje osnovao Zagrebačku biskupiju, područje današnje Banovine ušlo je u njezin sklop kao dio i Gorskoga te Dubičkoga arhiđakonata.

Kao posebna hrvatska povijesna pokrajina Banovina se počela oblikovati 1595. kada je cijeli prostor između Karlovca i Ivanić-Grada uz hrvatsko-osmanlijsku granicu bio izdvojen iz sastava Hrvatske krajine i stavljen pod izravnu upravu hrvatskog bana. Budući da je taj prostor od 1595. godine do polovice 18. stoljeća bio pod banskom upravom, nazvan je Banovom zemljom ili Banskom krajinom. Polovicom 18. stoljeća Banska je krajina bila ukinuta i njezino područje priključeno Vojnoj krajini, stari se naziv postupno gubio, a nakon priključivanja Vojne krajine Hrvatskoj (1881. godine), on je potpuno istisnut i zamijenjen današnjim nazivom Banovina. Za prve i druge Jugoslavije naziv Banovina bio je, unatoč hrvatskoj jezičnoj tradiciji, zamijenjen nazivom Banija.

Gorska je županija bila najstarija kraljevska županija osnovana na području Banovine, a prvi se put spominje se 1200. godine (obuhvaća gotovo sve područje između rijeka Gline, Kupe, Save i Une te današnje državne granice s Bosnom i Hercegovinom). Sjedište se nalazilo u plemićkomu gradu Gori koja se prvi put

spominje 1242. godine. S vremenom je Gorska županija kraljevskim darovnicama bila podijeljena na brojne posjede, među kojima se po veličini najviše isticao posjed zagrebačkoga biskupa, sa sjedištem u plemićkom gradu Hrastovici (od 1292. do 1325. godine taj je posjed bio u rukama plemićke obitelji Babonića), potom posjed vitezova templara (sa sjedištem u plemićkome gradu Gori), posjed redovnika cistercita (sa sjedištem u njihovu velikome samostanu u Topuskome) te veliki posjed plemićke obitelji Babonića, kasnije knezova Blagajskih koji je obuhvaćao područje između lijeve obale rijeke Une, od Kostajnice do vrhova Zrinske gore (sa sjedištem u plemićkome gradu Zrinu). Osim Babonića, velik posjed u Gorskoj županiji imali su i knezovi Kostajnički koji su nosili obiteljsko ime prema istoimenome i stolnome plemićkome gradu.

Dok su zagrebački biskupi i cisterciti zadržali svoje posjede do protuosmanlijskih ratova u 16. stoljeću, drugi su plemićki posjedi promijenili svoje gospodare. Tako su u 14. i 15. stoljeću plemićki posjedi Babonića i knezova Kostajničkih prešli u ruke plemićke obitelji Šubića Zrinskih, a templarski posjed, nakon ukidanja reda, prešao je u ruke vitezova Ivanovaca (1314. godine) koji su ga dva stoljeća poslije (1514. godine) prepustili Mihajlu Frankopanu Slunjskome. Budući da su Gorička i Gorska županija kraljevskim darovnicama prešle u nasljedni posjed brojnih svjetovnih i crkvenih feudalaca, u drugoj polovici 14. stoljeća one su bile ukinute, a njihov nekadašnji teritorij pripojen Zagrebačkoj županiji, u čijemu se sastavu gotovo cijela Banovina nalazila sve do protuosmanlijskih ratova u 16. stoljeću.

Kao i drugi dijelovi hrvatskoga povijesnoga prostora, tako je i područje današnje Banovine u srednjemu vijeku bilo šticeeno brojnim plemićkim gradovima koji su u većemu broju bili sagrađeni nakon provale Tatara 1241. godine. Osim što su vojno čuvali okolinu, oni su štitali tzv. Vojničku cestu ili Cestu kralja Kolomana, najvažniju hrvatsku srednjovjekovnu prometnicu koja je upravo preko Banovine spajala Ugarsku i Slavoniju s Hrvatskom i Dalmacijom. Godine 1463. Bosna pada pod osmanlijsku vlast, pa Banovina postaje prvom crtom obrane srednjovjekovnih hrvatskih zemalja. Premda su plemići sve do 20-tih godina 16. stoljeća uspijevali održati granicu prema Osmanlijskome carstvu, desetljeća stalnih prodora i pljački pretvorilo je mnoga vlastelinstva u slabo naseljena i zbog toga neobranjiva. Nemoćni dalje financirati obranu svojih plemićkih gradova i posjeda, plemići su od 30-tih god 16. stoljeća obranu prepustili habsburškoj kraljevskoj upravi koja je 1527. godine sve krajeve između Kupe, Save i Une, od Karlovca do Ivanića, sjedinila u novu vojno-teritorijalnu jedinicu Habsburške monarhije pod nazivom Hrvatska krajina.

Tada je uspostavljena nova crta obrane hrvatskih zemalja od Osmanlija. Ta obrambena crta nakon pada Kostajnice bila je probijena 1556. godine. Pošto je 1576. i 1578. godine cijelo područje južno od srednjega i donjega toka rijeke Kupe palo pod osmanlijsku vlast, hrvatsko je plemstvo, 1595. godine, primoralo kralja da obranu preostalog dijela Banovine koja je izravno štitalo i Zagreb vrati pod banovu upravu. Tada je uspostavljena nova vojno-teritorijalna jedinica pod nazivom Banska krajina, pa su sve preostale utvrde došle u sastav Hrastovičke kapetanije koja je nakon oslobođenja Petrinje 1595. godine bila ukinuta i zamijenjena Petrinjskom kapetanijom. Kako ban nije imao novaca za obranu Petrinje, ona je ubrzo pripala Slavonskoj krajini, a Osmanlije su njezine središnje i istočne krajeve uklopili u Bosanski sandžak koji su se u njegovom sklopu nalazili do 1685. godine.

Tada su postrojbe pod zapovjedništvom hrvatskog bana Nikole III. Erdedija tijekom Velikoga (Bečkoga) rata za oslobođenje od 1683. do 1699. godine oslobodile sav kraj između donjih tokova Kupe i Une, sve do južnih padina Zrinske gore.

Kada je polovicom 18. stoljeća Vojna krajina bila pukovnije, Banska je krajina podijeljena na Glinsku i Petrinjsku pukovniju. Tako podijeljena, Banovina se nalazila u sklopu Vojne krajine do Napoleonovih ratova kada je 1809. postala dijelom tzv. Ilirskih pokrajina. Nakon Napoleonova sloma, Banovina je 1813. godine ponovo pripala Vojnoj krajini u čijemu je sastavu ostala do 1881. godine, kada je pripojena Hrvatskoj, odnosno Zagrebačkoj županiji. Nakon uspostave Kraljevine SHS 1918. godine i njezine podijele na oblasti 1922. godine, područje Banovine bilo je u sklopu Karlovačke oblasti sve do 1929. do preimenovanja Kraljevine SHS u Kraljevinu Jugoslaviju. Tada je područje današnje Banovine većim dijelom pripalo Savskoj Banovini. Nakon njemačko-talijanske agresije na Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941. godine, Banovina je gotovo u cijelosti ušla u sklop Nezavisne države Hrvatske, kao dio Gorske velike župe sa sjedištem u Petrinji.

Državni teror koji su okupacijske snage provodile na području Banovine potaknuo je razvoj snažnoga antifašističkoga pokreta tijekom cijeloga rata. Pokret je kulminirao polovicom 1944. godine, kada su njegovi nositelji, hrvatski antifašisti, vojno zaposjeli cijelu Banovinu. U travnju 1944. godine u Topuskome je održano zasjedanje na kojem je proglašena Federalna Država Hrvatska u sklopu Demokratske Federativne Jugoslavije. Na toj je sjednici bila konstituirana suvremena Hrvatska. Nakon Drugoga svjetskoga rata, područje nekadašnjega Dvorskoga kotara vraćeno je Banovini. U vrijeme raspada Jugoslavije 1990. godine, na području Banovine izbila je pobuna dijela tamošnjih Srba protiv demokratski izabrane hrvatske vlasti. U želji da područje Banovine pripoje Srbiji, oni su uz pomoć postrojba prosrpske JNA, tijekom posljednjih mjeseci 1991. godine, zauzeli područje Banovine i na njemu proveli etničko čišćenje hrvatskoga stanovništva. U mjesecu kolovozu 1995. godine Banovina je oslobođena i integrirana u političko-pravni poredak Republike Hrvatske, kao dio Sisačko-moslavačke županije.

PETRINJSKA POVJESNICA. Osim iz banovinske – regionalne perspektive, povijest ovoga kraja moguće je promatrati i s lokalne – subregionalne, u ovome slučaju iz petrinjske razine i vidokruga. Petrinja je smještena na krajnjim sjevernim obroncima Zrinskoga gorja, u donjemu Pokuplju, a živopisnim krajobrazom isprepliću se šumovita područja, oranice, livade, vinorodni brežuljci, voćnjaci, izvori pitke vode, slikovita sela i dolina rječice Petrinjčice koja svojim tokom žubori središtem grada i utječe u Kupu. Petrinja je važno cestovno raskrižje, čije ceste vode prema Zagrebu, Sisku, Glini i granici s Bosnom i Hercegovinom. Ruralni dio ima brojna povijesna sela koja obiluju etnografskom baštinom i ostacima sakralnih građevina, usprkos ratovima koji su ih stoljećima rušili. Obnovom se stvara nova slika petrinjskoga krajobraza, pa i kao potentne turističke destinacije.

Petrinja se zacijelo nije uvijek nalazila na sadašnjoj lokaciji, jer se drži da je u rimsko doba bila smještena na području Zrinske gore bogate kamenom (na mjestu rimskih naselja u blizini današnjih Hrastovice, Jabukovca i Kraljevčana), pa bi se

reklo da joj ime potječe od latinskoga *petrus*, što znači kamen, ili je pak krštena prema imenu crkve Svetoga Petra iz vremena Sisačke biskupije. Prvi pisani tragovi o Petrinji sežu u 1201. godinu, iako se većina podataka odnosi na rječicu Petrinjčicu, a ne na mjesto Petrinju. Pisanih spomenika o srednjovjekovnoj Petrinji nema, ali se pretpostavlja da je bila locirana na jednomu od bivših rimskih naselja (negdje u blizini Hrastovice, Jabukovca i Kraljevčana). Pisani trag o Petrinji, kao naseljeno mjestu, nalazimo u povlasticama što ih je 1240. godine građanima dodijelio slavonski herceg Koloman, a koje potvrđuju i Kolomanov brat, hrvatsko-ugarski kralj Bela IV, zatim Stjepan V te kralj Ladislav. U nastavku ćemo kratko opisati bogatu petrinjsku povijest, posebice njezine materijalne ostatke koji mogu biti predmetom turističke valorizacije i eksploatacije, kao i povijesne događaje koji mogu biti predmetom različitih turističkih inscenacija.

A. SREDNJOVJEKOVNA PETRINJA. Povijest ne spori o činjenici da je 40-tih godine 13. stoljeća Petrinja već poznato mjesto, naseljeno domaćim življem i doseljenicima, pretežito obrtnicima i trgovcima. Posebnom poveljom ugarski je kralj Bela IV. Petrinji dodijelio slobostinu, što označava novi razvojni poticaj, jer grad dobiva širi teritorij, a stanovnici izvan gradskoga područja bili su članovima gradske općine te su uživali jednake povlastice. Građani se podvrgavaju sudbenoj vlasti njihovih sudaca – načelnikâ, a nezadovoljni presudom imali su pravo izravna priziva kralju. Određuju se granice petrinjskoga područja i reguliraju odnosi sa susjednim posjednicima, prema kralju Petrinjci plaćaju paušalni godišnji porez te imaju pravo na svoj grb i pečat.

Tatarske provale 40-ih godina 13. stoljeća donose užas srednjoj Europi te se pretpostavlja da su oni prošli i pokraj stare Petrinje, pri čemu su se građani borili protiv osvajača. Tataci nisu uspjeli osvojiti niti razoriti čvrstu petrinjsku utvrdu te je zaobilaze. Tada kralj Bela IV. (koji se našao u Virovitici), potvrđuje privilegije te Petrinja postaje jedan od prvih slobodnih kraljevskih gradova koji zbog desetine započinju borbu sa zagrebačkom biskupijom. Pri kraju vladavine Bele IV. labavi status slobodna kraljevskoga grada, iako Petrinja nastoji ostati kraljevski saveznik, pribijavajući se gubitka svojih povlastica (tijekom 1274. godine prihvaćaju se i potvrđuju tzv. Privilegije). U vrijeme kralja Ladislava, usprkos njegovoj potvrdi privilegija, Petrinja prelazi pod vlast slavonskih velikaša te od 1362. godine gubi dotadašnji položaj.

Od tada je u posjedu obitelji Gisingovaca, pa Babonića koji nastoje proširiti posjede između Gvozda i Save. Tijekom 14. stoljeća duže je bila u vlasništvu Babonića, a potom obitelji Zudar te Frankopan, kada interes zagrebačkoga Kaptola za njom ne prestaje. U 16. stoljeću razvija se poljodjelstvo i vlastelinstvo te s vremenom službenički aparat koji upravlja gospodarskim, sudskim i inim poslovima. Porazom Hrvata na Krbavskome polju 1493. godine i kasnije Petrinja se pojačano pustoši. Turci prvi put osvajaju Petrinju 1531. godine, a petrinjska utvrda postaje sve trošnija. Kaptol je sve češće obnavlja i prvi je put ruši zbog nemogućnosti njezina održavanja zbog izloženosti stalnim turskim napadima, što je bio kraj Stare Petrinje (njezina točna lokacija nije određena, iako prevladava mišljenje da je to prostor pokraj naselja Jabukovac. Tijekom 1544. godine, zbog sigurnosti, Kaptol gradi novu čvrstu utvrdu u Sisku koja postaje glavna obrambena točka sjeverne Hrvatske.

B. NOVA PETRINJA. Bosanski namjesnik i turski vojskovođa Hasan paša Predojević 1592. godine, dopusnicom carigradske Porte, na mjestu današnjega Hrvatskoga doma, sagradio je Novu Petrinje (navodno je sagrađena od drva i za samo tri tjedna), kao ratnu utvrdnu na utoku Petrinjčice u Kupu (Turci su je nazvali Novi Grad). Bila je četverokutna s pet tornjeva i dvojna vrata, a trebala je poslužiti kao uporište za napade na sisačko Pokuplje, Posavinu i Turopolje. Hrvatski ban Tomo Erdödy nastojao je osujetiti turske nakane, pa se u Maloj Gorici utvrđuje tabor hrvatskih velikaša i njihovih kmetova, a kasnije su im pristigli karlovački i koprivnički zapovjednici sa svojim borcima.

No, banova nastojanja ostaju bezuspješna te Hasan-paša ne odustaje od nakane zauzimanja Siska te nakon zauzimanja Hrastovice i Gore, Turci ponovo obnavljaju Petrinju. Poslije pobjede nad Turcima kod Siska vodile su se borbe i za Petrinju te je, na blagdan Svetoga Lovre, 10. kolovoza 1594. godine, pod nadvojvodom Maksimilijanom, hrvatska vojska osvaja, ruši i pali tvrđavu (zbog toga je Sveti Lovre izabran za zaštitnika petrinjske župe i grada Petrinje). Turci su kasnije još ozbiljno prijetili, ali od 1595. godine Petrinja postaje trajno pod kršćanskom, odnosno hrvatskom vlašću. Dana 25. rujna 1596. godine Hrvatski sabor odaje laskava priznanja petrinjskim braniteljima i omogućava popravak tvrđave te izgradnju kupskoga mosta, budući da opstanak kraljevine ovisi od Petrinje.

Inače, vješti su turski graditelji petrinjsku tvrđavu sagradili od zemlje i drva na lokaciji koja je neprijatelju otežavala pristup (s istočne i južne strane iskopali su grabe u koje se mogla pustiti voda iz Petrinjčice, a od iskopa su nastali poveći zemljani nasipi). Nakon ratnih devastacija i više rekonstrukcija, tvrđavu je konačno, 1617. godine, preuredio talijanski arhitekt Cesarea Porta. Od tada ima oblik peterokuta sa šest kula prizmičkih krovova. U kulama su bili smješteni topovi, a u prostoru unutar tvrđave bile su gospodarske i stambene zgrade. Tvrđava je bila dobro osigurana debelim bedemima te dubokim rovovima u koje se puštala voda, a imala je i kulu osmatračnicu. Položaj i način gradnje omogućavali su njezina ojačanja, poprave i dogradnje prema onodobnim obrambenim zahtjevima.

Petrinjska tvrđava dobiva suprotnu ulogu od one što su joj prigodom gradnje namijenili njezini utemeljitelji. Postaje ključnom tvrđavom za obranu Donjega petrinjsko-sisačkoga Pokuplja i predstavlja izuzetno važnu strategijsku točku u obrambenom sustavu Kupske ili Banske krajine. Budući da hrvatski plemići nisu mogli namicati potrebna novčana sredstva za izdržavanje petrinjske posade, Petrinja poslije 1618. god. pripada Varaždinskome generalatu, gdje ostaje sve do 1753. gododine. Kapetanska mjesta u Petrinji od 1615. do 1728. godine pripadaju članovima hrvatske velikaške obitelji Erdödy koji su u Pokuplju i Posavini posjedovali golema imanja i stoga bili zainteresirani za sigurnost toga područja.

C. VOJNA PETRINJA. Koncem 16. i početkom 17. stoljeća Petrinja postaje sjedište nove Petrinjske kapetanije koja je zbog političkih razloga došla neposredno pod zapovjedništvo generala Varaždinske ili Slavonske krajine te se povećava važnost petrinjske tvrđave i njezine posade. Turska je vojska i dalje silovito napadala nastojeći je po svaku cijenu osvojiti, a kada su petrinjskoj posadi u pomoć došli vojnici bana Ivana Draškovića i krajiških generala, Turci su posve razbijeni i konačno poraženi 20. rujna 1596. godine, što se s velikom radošću razglasilo diljem cijele Europe, a Petrinje stavljena u rang Sigeta i Siska. Početkom 17.

stoljeća vojna je posada petrinjske tvrđave bila uglavnom sastavljena od stranih, ponajviše njemačkih vojnika, mahom protestanata, a od 1615. godine, kao što rekosmo, kapetanija pripada članovima hrvatske velikaške obitelji Erdödy (od 1615. do 1728. godine). Inače, tijekom 17. stoljeća oko petrinjske tvrđe naseljavaju se prvi vojnici s obiteljima, što su bili začeci utemeljenja budućega naselja. Koncem 17. stoljeća tu je, osim regularne njemačke čete, već smješteno 150 gjumlija – odnosno. domaćih vojnika.

Tako je tvrđava preko sto godina bila središte Petrinjske kapetanije, a petrinjski zapovjednici svoju vlast nastoje proširiti, pa su 1681. godine zauzeli sisačku tvrđu te krenuli na Kostajnicu i ostale dijelove Banske krajine. Od 1689. godine petrinjski vojnici uživaju biskupske posjede oko potoka Mošćenice i za to ne plaćaju nikakve poreze. Također, raspuštena je plaćena njemačka vojska te u Petrinji ostaju samo slabo naoružani i nedostatno uvježbani krajišnici koji nisu mogli uspješno otkloniti jače neprijateljske nasrtaje. Centralna bečka vlast vrši ozbiljan pritisak te ih najprije tjera iz Kostajnice, a potom cijelo područje između Kupe i Une, s izuzetkom Petrinje, predaje pod jurisdikciju hrvatskoga bana, čime je bečki dvor zadovoljio hrvatsko plemstvo i istodobno utvrdio centralizaciju krajine, iako nesporazumi oko njezina statusa traju do 1753. godine, kada je Petrinja predana Banskoj krajini kada počinje preuređenje tvrđave i oblikovanje naselja (ubrzo se izgradilo oko 500 kuća izvan tvrđave) te započinje vjerski život i ustrojstva se stalna katoličke župe.

Nakon provedenih reformi i preuređenja Vojne krajine, u razdoblju od 1734. do 1755. godine, dolazi do ustrojstva tzv. regimenti (pukovnija), a 1746. godine podijeljena je na Prvu bansku pukovnicu sa sjedištem u Glini i Drugu sa sjedištem u Kostajnici. Petrinja je ponovno 1753. godine pripojena Banskoj krajini, a nedugo potom umjesto Kostajnice postaje i sjedište Druge banske pukovnije. Godine 1752. Petrinja ima 516 kuća (511 katoličkih, a 5 ostalih konfesija). U to vrijeme počinje brz razvoj trgovine, a posebice riječnoga prometa kojim se različita roba, ponajviše žito, prevozi brodovima Kupom od Siska preko Petrinje u Karlovac i obratno. Godine 1765. Petrinja je proglašena vojnom općinom i otada ima svoj gradski pečat kao i magistrat koji je svake treće godine birao gradonačelnike (obično između aktivnih ili isluženih vojnih časnika), a žitelji biraju i svoju gradsku upravu.

U grad se doseljava sve više obrtnika kojima kraljica Marija Terezija tijekom 1773. godine dopušta utemeljenje velikoga ili glavnoga ceha za cijelu Banovinu, a 1777. godine svečanom poveljom gradu Petrinji daruje pravo održavanja sajмова četiri puta godišnje. Brojni petrinjski obrtnici od 1775. godine organizirani su u lončarski, opančarski, mesarski, tkalački i krojački ceh. Važno je bilo i snabdijevanje Banske krajine, pa se gradski živalj, osim obrta i trgovine, bavi i poljodjelstvom. Magistrat vojne općine sastojao se od gradonačelnika, pravosudnoga izvjestitelja i općinskoga upravnika te vijećnike i službenike. Gradonačelnika je imenovao vladar ili komanda, dok su općinsko vijeće birali građani, a konačno ih je potvrdilo ratno ministarstvo. Carica Marija Terezija Petrinji je dala pravo održavanja četiriju sajмова godišnje, a tada stalno djeluje i pošta, ljekarna te bolnica. Godine 1780. godine, pod caričinim pokroviteljstvom, sagrađena je nova zidana crkva Svetoga Lovre u kasno-baroknome i klasicističkome stilu (prva je bila od drva i sagrađena je 1603. godine), a 1792. godine počinje s radom mesna industrija Gavrilović.

Temelji Prvoj hrvatskoj tvornici salame, sušena mesa i masti postavljeni su tijekom 1792. godine od strane obitelji Gavrilović. Koncem 18. stoljeća u gradu, osim postojećih obrta, s radom počinje i svilana, a radila je i jedna pivovara. Prva pošta u gradu proradila je 1774. godine, a prva ljekarna utemeljene je 1772. te bolnica 1785. godine. Prva katolička župna crkva Svetoga Lovre izgrađena je 1603. godine, a nova se crkva počela graditi 1780. godine uz novčanu pomoć kraljice (već slijedeće godine bila je dovršena). Crkvu je na Lovrenčevo 1781. godine posvetio zagrebački biskup Josip Galjuf. Zbog sve većega naseljavanja pravoslavnoga stanovništva, kralj Josip II odobrio je gradnju crkve Svetoga Spiridona 1785. godine. Tijekom 1787. godine dolazi do odvajanja vojne od civilne vlasti, a umjesto dotadašnjih pukovnija, Krajina se dijeli na tzv. kantone. Petrinja je sve do 1800. godine sjedište Drugoga banskoga kantona s posebno uređenim Kantonalnim sudom.

D. NAPOLEONSKA PETRINJA. Ukidanjem Vojne krajine, 1871. godine, Petrinja postaje slobodni grad s poglavarstvom i vijećem, a u škole se umjesto njemačkoga uvodi hrvatski jezik. S više od 4.000 stanovnika, Petrinja je konačno razvojačena te postaje dio Zagrebačke županije. U sastavu Napoleonove Ilirije bila je od 1809. do 1813. godine, kada grad postaje značajno trgovačko i prometno središte, a na vojnom vježbalištu francuska vojska sadi velelisne lipe koje i danas svjedoče o tomu razdoblju. Francuzi ostavljaju dubok trag u životu svih Ilirskih provincija. Osim jezika, donijeli su svoj način života (uglađenost, elegancija, kavalirština, duhovitost, kazalište, slobodno zidarstvo i slično), iako je bilo i negativnih utjecaja (dvoboji, prostitucija i slično). Grad dobiva kazalište i gradsku glazbu te se nastavlja gospodarski i kulturni razvoj grada.

Inače, veliki je broj petrinjskih žitelja Francuze dočekao uvjeren u poboljšanje svoga položaja, iako je u nekim dijelovima Vojne krajine čak dolazilo i do otvorenih sukoba. Petrinjski je maršal u carevo ime izdao fiskalnu naredbu o centralizaciji svih prihod u većim mjestima. Napoleon je obavljao opsežne pripreme za rat s Rusijom, pa je veći dio vojnih postrojba tadašnjih Ilirskih lovačkih pukovnija premješten na strana ratna vježbališta (ponajviše u Ljubljani). Petrinja je i dalje imala status grada s magistratom te ostalim upravno-sudskim tijelima (gradonačelnik bio je Szinkovich, a došlo je i do promjena u gradskome redarstvu). Francuzi počinju poduzimati stroge mjere protiv razbojstva i krađe, a proglašen je i prijeki sud (krivci su egzemplarno vješani pred svojim kućama), nađene su se stvari morale odnijeti u crkvu, da bi ih vlasnik mogao naći, pa je ubrzo nestalo *hajdučkih četa, krađa i otimačine*.

E. NOVI PETRINJSKI UZLET. Odlaskom Francuza, vojska austrijske carevine ulazi u Petrinju 23. kolovoza 1813. godine, a nedugo potom Petrinja je ponovno sastavni dio Banske krajine. Od 1814. godine započinje razdoblje osobito intenzivna administrativno-političkoga života (Petrinja postaje sjedište Druge banske pukovnije, početkom 20-ih godina u Petrinji je bilo sjedište uprave šuma Banske krajine). Od 1833. do 1847. godine na čelu vojnoga komuniteta bio je gradonačelnik Hofmann, a nakon njega Franz Wagner. U to vrijeme u Petrinji djeluje veći broj Iliraca (primjerice, Mojsije Baltić, major Đuro Drašković, Ivan Trnski, Đuro Jelačić, Stjepan Pejaković, Josip Kajetan Knežić, braća Mihalj i Ivan Miličić i drugi), zahvaljujući kojima je Petrinja dobila glazbeni zavod (1841. godine) čitaonicu (1842. godine) i drugo. Godine 1848. mnoštvom je Banovaca i Petrinjaca

s banom Jelačićem pošlo u rat protiv Mađara, pa su mnoge ilirske ideje ostale neostvarene. Tijekom 1864. godine jedan od najpoznatijih Petrinjaca, rečeni Stjepan Pejaković, utemeljuje Gospodarstvenu bratovštinu petrinjsku koja je sve do 1867. godine bila jedino i prvo gospodarsko društvo u Krajini.

Kralj Franjo Josip I posjetio je Petrinju 12. ožujka 1869. godine, a od 8. lipnja 1871. godine Petrinja gubi status slobodnoga, vojnoga komuniteta. Proglašena je slobodnim kraljevskim gradom i vraćena je u okrilje Hrvatske, pa se ustrojava novo Poglavarstvo i Gradsko vijeće (ono preuzima sve upravne zgrade i zavode). Koncem 1871. godine izabrano je i novo gradsko zastupstvo, a u škole i urede počinje se uvoditi hrvatski, umjesto njemačkoga jezika. Gradonačelnik Wagner uputio je poziv desetku obitelji da se presele na gradsko područje, s time da su one morale biti vješte u poljodjelstvu, svaka je obitelji morala imati neko glazbalo, članovi su morali biti mirne i poštene naravi, srednje starosti i imati sredstva za prve potrepštine, poljsko oruđe i podizanje kuću (tako nastaje današnje Češko selo).

Druga banska pukovnija sa sjedištem u Petrinji konačno je ukinuta 8. rujna 1873. godine, a pukovnijski barjak predan je na čuvanje u župnu crkvu Svetoga Lovre. Istoga dana pukovnijska odjeća bivšega bana Jelačića, kao dragocjena uspomena, prenijeta je u prostorije gradskoga poglavarstva, za vječni spomen na slavne dane njegova boravka u Glini i Petrinji. Unatoč brojnim zaslugama, na izborima 1875. godine nije pobijedila struja S. Pejakovića, već pravaška stranka sloge i napretka dr. M. Mankanca (tek nakon njegove smrti Pejakovićevci preuzimaju vlast). Konačnim razvojačenjem i pripajanje cijeloga područja Vojne krajine Hrvatskoj, objavljeno je carskim manifestom 15. srpnja 1881. godine. Ubrzo potom Petrinju je posjetio ban tadašnje sjedinjena Hrvatske, grof Pejačević. Prvi Statut grada Petrinje potvrđen je od Zemaljske vlade u Zagrebu 1883. godine, a od 1885. Petrinja se nalazi u sastavu Zagrebačke županije.

Petrinja je bila nadaleko poznata po Učiteljskoj školi, koja s radom počinje 1862. godine, a normalna glavna škola utemeljena je 1765. godine, geometrijska 1798. godine, djevojačka 1783. godine, glazbena 1841. godine, šegrtska 1887. godine, a vinogradarsko-voćarska 1893. godine. Uz školstvo, glazba zauzima važno mjesto, pa od 1864. godine u Petrinji djeluje hrvatsko pjevačko društvo Slavulj. Crkvena glazba njeguje se u gradu već od početka 18. stoljeća, a od 1841. godine započeo je s radom petrinjski Glazbeni zavod. Počeci gradske glazbe potječu iz 1808. godine, a 1873. godine ustrojena je Gradska limena glazba koja, nakon stanke od 1948. godine, obnovlja rad 1971. godine. Najzapaženije tamburaško društvo u gradu je Stucka koja djeluje od 1945. godine.

Prvu tiskaru u Petrinji utemeljuje trgovac Julije Junker 1881. godine, a tijekom 1882. tiskaru otvara i petrinjski trgovac Andrija Pirnath, u kojoj se od 1888. godine tiska Banovac, lokalni list za pouku, trgovinu i gospodarstvo. Bilježnik i magistarski vijećnik Nikola Kos 1882. godine napisao je i dao tiskati prvu povijest Petrinje pod nazivom Grad Petrinja – povijesni nacrt. Dopuštenjem hrvatskoga književnika Ivana Mažuranića u Petrinji je 1883. godine brzoiskom i nakladom Andrije Pirnatha izašlo sedmo ovlašteno izdanje poznatoga epa Smrt Smailage Čengića. U tiskari Dragutina Benka 1903. godine u Petrinji je publicirana knjižica Borba Hrvata s Turcima za Petrinju, tadašnjega profesora povijesti na petrinjskoj

gimnaziji dr. Rudolfa Horvata. U istoj tiskari 1904. godine tiskano mu je opsežno i znanstveno popularno djelo Povijest Hrvatske. Tijekom 1890. godine preuređeno je petrinjsko šetaliste, zasađeno je ukrasno drveće i grmlje, a 1892. godine u sredini šetalista podignut je paviljon, gdje je iste godine petrinjska gradska glazba održala svoj prvi javni koncert. Godine 1893. u petrinjskomu je sudu održana glavna rasprava protiv Stjepana Radića koji je bio optužen zbog uvrede bana Khuena Hedervarya te u petrinjskome zatvoru proveo četiri mjeseca.

F. PETRINJSKO 20 STOLJEĆE. Od 1907. do 1914. godine u vrijeme gradonačelnika Đure Simončića, grad doživljava pravi procvat, posebice na gospodarskome planu. Tako su 1907. godine dovršeni opsežni radovi na regulaciji Petrinjčice, izgrađena je elektrana te Petrinja je 1911. godine dobila električnu rasvjetu. Tijekom 1912. i 1913. godine izgrađen je gradski vodovod, a u to vrijeme otpočinju radovi na izvođenju gradske kanalizacije. Gradska ubožnica započinje s radom 1910. godine, a svečano otvorenje stalnoga petrinjskog kinematografa obavljeno je 1911. godine. Pred Prvi svjetski rat, osobito u međuratnom razdoblju bujao se stranački život. Do 1914. godine najviše pristaša ima Hrvatska seljačka stranka, a poslije 1918. godine, također, brojni su pristaše Stjepana Radića, Hrvatske zajednice i slično. Svoju odanost Radiću, Petrinjci su ovjekovječili otkrivanjem njegova spomenika 25. listopada 1935. godine, rad akademske kiparice Mile Vood, a spomenik je u bronci optočen u poznatoj lončarsko-keramičarskoj radionici obitelji Stanešić u Petrinji. Poslije propasti Austro-Ugarske monarhije 1918. godine i stvaranja nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Petrinja od 1924. godine pripada Karlovačkoj oblasti, a od 1929. godine Savskoj Banovini.

U gradu je djelovalo više dobrotvornih, kulturno-povijesnih i vjerskih društava, primjerice: Gospojinsko društvo Dobrotvor (od 1904. godine), Ženska udruga za promicanje kućne industrije (1908.), Hrvatska žena (1921.), Seljačka sloga (1922.), Društvo Hrvatica Katarine grofice Zrinske (1929.), Klub prijatelja Engleske (1934.), Društvo prijatelja Francuske (1924.). Godine 1880. ustrojeno je i Vatrogasno društvo, 1900. osnovano je Društvo za poljepšavanje grada Petrinje, a 1906. godine osnovano je i Društvo za promicanje tjelovježbe. Petrinjci su se pojedinim sportskim disciplinama bavili još u vrijeme Vojne krajine i osnovali športsko društvo znatno prije mnogih mjesta u Hrvatskoj. Tako u Petrinji već 1816. godine djeluje Streljačko društvo, Sklizačko društvo (1881.), Biciklističko društvo (1891.), Hrvatski sokol (1906.), Nogometni klub Slaven (1910.), Hrvatski nogometni klub Jelačić (1913.), Hrvatsko planinarsko društvo Zrin (1922.), Kuglarski klub Jelačić (1932.), Hrvački klub (1948.).

Godine 1937. otvoren je muzej, u čije su vijeće imenovani Matija Filjak i Milan Babić (gradski zastupnik i glavni i odgovorni urednik petrinjskoga lista Banovac). Tijekom 1939. godine među hrvatsku mladež prodiru ustaške brošure, ali ih se većina opredjeljuje za ideje HSS-a te promiču hrvatsku misao u sklopu kulturno-prosvjetnih društava Napredak i Hrvatski junak-stijeg Petrinja, a utemeljen je i Klub petrinjskih akademičara. U to vrijeme djeluje i petrinjski SKOJ, zatim Pribičevićeva samostalna demokratska stranka i četničko udruženje. Tada se mnoštvo hrvatskoga življa iseljavanje u prekomorske zemlje, posebice u Ameriku. U vrijeme NDH s radom prestaje gradsko zastupstvo, a za povjerenika je imenovan Milan Kodrić.

Začetke petrinjske radijske postaje valja tražiti u prvim godinama uspostave Nezavisne Države Hrvatske. Na zvučnicima koji su postavljeni u središtu grada i parku, građani su mogli slušati domoljubne pjesme, važnija priopćenja gradskih vlasti, vijesti, vijesti radio-postaje Zagreb i slično. Od 1956. godine Radio Petrinja uvodi redoviti program za područje Petrinje, Siska i Gline (nalazila se u prostorijama Doma kulture, a od 1987. godine radijska postaja preseljena je u novouređene prostorije bivšeg internata Učiteljske škole). Tijekom i neposredno poslije Drugoga svjetskoga rata i Petrinja proživljava sve ratne i poratne strahote.

U Petrinji je prije rata djelovao snažan antifašistički pokret, jer je mladež vjerovala čelnicima KPJ koji su govorili da će nakon pobjede nad fašizmom Hrvatska postati slobodna federalna država u okviru nove Jugoslavije. Početkom 1945. godine prestaje ustaška vlast i partizanske postrojbe zauzimaju veći dio Velike župe Gora i ulaze u Petrinju. Iako su Hrvati masovno sudjelovali u antifašističkoj borbi, to se zanemarivalo i često su gledani s nepovjerenjem, iako članovi KPH, teže su napredovali u vojsci, teže dolazili do rukovodećih položaja u saveznim organima, teže su primani u diplomatske službe i slično. Suprotno proklamiranoj nacionalnoj ravnopravnosti, sve je više do izražaja dolazila povlaštenost Srba te je dosta petrinjskih Hrvata koji nisu bili ustaše likvidirano po kratkom postupku.

Uspostavom nove vlasti sređuje se evidencija pučanstva, dijeli se konfiscirana imovine, osposobljavaju prometnice, obnavljaju pojedine trgovačke i obrtničke radnje, a najveći se naponi ulažu u osposobljavanje rada Gavrilovića i Ciglane u Češkome Selu. Počinje prometovati vlak Petrinja – Sisak, otvoren je poštanski ured, a nešto kasnije otvorena je i pruga prema Karlovcu i autobusni prijevoz do Siska. Prema administrativno-teritorijalne podjeli Narodne republike Hrvatske, Petrinja je 1950. godine u svome sastavu ima mjesne narodne odbore Gornju Bačugu, Bestrmu, Blinju, Blinjski Kut, Brđane, Četvrtkovac, Novi Farkašić, Glinsku Poljanu, Gore, Malu Gradusu, Hrastovicu, Jošavicu, Kraljevčane, Mačkovo Selo, Mlinogu, Gornje Mokrice, Nebojan, Gornju Pastušu, Pračno, Sunjsko Selišće, Staro Selo, Sunju i Župić, Češko Selo i Brest Pokupski.

Početkom 1963. godine donesen je Statut općine te Petrinja obuhvaća 22 mjesta i okolna naselja. Godine 1958. asfaltirana je cesta Petrinja – Sisak, a tri godine prije prijevozničko poduzeće Slavijatrans postalo je samostalno, Gavrilović započinje gradnju nove tvornice, osnovano je građevinsko poduzeće Budućnost, a Šumarija ulazi u sastav Šumskog gospodarstva Sisak. Godine 1961. osnovana je Pedagoška akademija i počinje gradnja nove školske zgrade, godine 1965. puštena je u rad MI Gavrilović, a sljedeće godine i tvornica furnira. Na izborima za gradsku vlast 1967. godine, zbog bojkota birača, pobjedu odnosi Pajo Manojlović, a iste godine Matica hrvatska donosi poznatu Deklaraciju (Ogranak Matice hrvatske u Petrinji utemeljen je u proljeća 1971. godine). Godina 1972. obilježena je kadrovskim promjenama, kada počinje djelovanje i B. Mikelića.

Tijekom 1978. godine donesen je urbanistički plan grada. U sklopu tadašnjega Doma kulture djeluje Radio Petrinja, muzička škola, knjižnica i čitaonica, škola stranih jezika, auto-škola, informacijsko dokumentacijski centar koji izdaje Petrinjske novine. Godine 1980. otvorena je robna kuća Petrinjka, a sljedeće je godine proveden popis stanovništva, prema kojemu je općina Petrinja imala 33.570 stanovnika, 10.079 stanova i 9.887 domaćinstava (bilo 43,6% Hrvata i

37,5%. Srba). Godine 1982. Petrinju je zahvatila tzv. pijavica, 1984. podignuta je nova Gradska tržnica i tako dalje.

G. DOMOVINSKI RAT I OBNOVA. Koncem 80-tih i početkom 90-tih godine počinje osnivanje prvih političkih stranaka (HDZ, HSS, HSLŠ, HDS i drugih), što je bio početak višestranačja i demokracije. Koncem rujna 1990. godine počinju nemira i oružane pobune Srba, postavljaju se prve barikade i straže koje počinju paralizirati promet. Politički nemiri trajali su do početka rujna 1991. godine kada je izveden prvi napad iz kasarne na grad. Padaju prve žrtve, a dosta ljudi je ranjeno. Počelo je krvavo petrinjsko razdoblje, grad je pretrpio teška razaranja, a u rujnu 1991. godine Petrinjci napuštaju razoreni grad i odlaze u progonstvu, gdje ostaju sve do kolovoza 1995. godine.

Tijekom Domovinskoga rata i brojnih akcija, najznačajnija je vojno-redarstvena akcija Oluja kojom je, među ostalim, oslobođena i Petrinja, kada se Petrinjci vraćaju u rodni grad i obnavljaju ga, vraća se život te se obnavljaju društva koja su radila i tijekom progonstva. U spomen hrvatskim vitezovima i žrtvama Petrinjci podižu spomenike, kao svjedočanstva hrvatskoga identiteta. Obnavljajući grad, Petrinjci posebice skrbe o petrinjskoj građanskoj tradiciji, njeguju stare običaje, obnašaju katoličke blagdane, organiziraju brojne kulturne, društvene i športske manifestacije. U gradu je nastavljena i tradicija lončarsko-keramičarskoga obrtništva, a iz kvalitetne petrinjske gline nastaju korisni uporabni predmeti i suveniri karakteristični za ovaj kraj, posebice čuvena stucca koja postaje simbolom grada Petrinje.

Tijekom progonstva Josip Vuić sa svojim suradnicima organizirao je rad tijela petrinjske upravne vlasti u ratnim uvjetima, organizira se i smještaj prognanika, staraca i djece u gradovima na jadranskoj obali. Formiraju se i klubovi prognanih Petrinjaca, a izrađen je Projekt za povratak, život, obnovu i razvoj općine Petrinja koji je osmislio Davor Salopek. O povratku posebno se govorilo na Drugoj konferenciji Zajednice prognanika Hrvatske, 1994. godine u Zagrebu. Za prvoga petrinjskoga gradonačelnika imenovan je Josip Dolenac 5. svibnja 1993. i 27. svibnja 1997. godine; Stjepan Mladenović imenovan je Povjerenikom Vlade RH 24. kolovoza 2000. godine; Ivan Kovač bio je gradonačelnik od 28. studenoga 2000. godine; Pejo Trgovčević bio je gradonačelnik od 12. lipnja 2001. godine; dr Miroslav Gregurinčić od 4. srpnja 2003. godine; Josip Milaković imenovan je Povjerenikom Vlade RH za Grad Petrinju od 9. veljače 2005. godine, a dr. Miroslav Gregurinčić gradonačelnik je od kolovoza 2005. godine.

3.3.2. POLOŽAJ I DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA

Područje Grada Petrinje smješteno je u peripanonskome prostoru, na sučelju planinskoga zaleđa i pokupske ravnice. Nalazi se na raskrižju važnih prometnica koje spajaju sjeverozapadnu Hrvatsku (Zagreb) s Banovinom i Bosnom te prostor Korduna i Banovine s Posavinom, što je bio čimbenik kontinuirana naseljavanja. Dakle, važno je cestovno raskrižje prema Zagrebu, Sisku, Hrvatskoj Kostajnici i Glini te najveće urbano središte područja Banovine koje čini otprilike 45% od ukupnoga područja Županije.

Istodobno, Petrinja je udaljena svega 10-ak kilometara od Siska i par kilometara od trase buduće auto-ceste Zagreb – Sisak, što osim prirodnih resursa pogoduje intenzivnijemu razvoju grada. Također, kroz grad prolazi i državna cesta koja povezuje Sisak s Karlovcem, a to je najkraći put kroz Republiku Hrvatsku iz smjera Slavonije put Dalmacije i Istre. S autobusnoga kolodvora, u odlasku i povratku, Petrinja ima stalne, svakodnevne i relativno zadovoljavajuće autobusne veze sa Zagrebom, Siskom, Glinom, Topuskim, Gvozdom, Hrvatskom Kostajnicom, Kutinom, Miočinovićima, Nebojanom i Matijevićima,

O Petrinji se piše i govori kao o skladnu, malomu gradu u sjeverozapadnomu dijelu Hrvatske bogate povijesti i tradicije. Grad Petrinja administrativno pripada Sisačko-moslavačkoj županiji, a sama je Petrinja najveći je grad na području Banovine i nalazi se na ušću rječice Petrinjčice u Kupu, oko 13 kilometara jugozapadno od Siska i oko 60 kilometara jugoistočno od Zagreba. Na zapadu Županija graniči s Karlovačkom županijom, na sjeveru sa Zagrebačkom županijom, na sjeveru i sjeveroistoku s Bjelovarsko-bilogorskom županijom, na istoku s Požeško-slavonskom županijom, na jugu sa susjednom državom Bosnom i Hercegovinom, a na jugoistoku s Brodsko-posavskom županijom.

Petrinja je smještena na 45 stupnjeva, 26 minuta i 31 sekundu zemljopisne širine te 16°, 16' i 46" zemljopisne dužine, i to na prosječnoj nadmorskoj visini od 280 metara. Okružena je općinama Lekenik, Donji Kukuruzari i Dvor te gradovima Sisak i Glina. Smještena je na području donjega Pokuplja, gotovo u središtu povijesne Banovine. Područje Grada Petrinje proteže se na površini od 380,94 kilometara, a uže područje grada Petrinje smješteno je na desnoj obali Kupe, jedne od najljepših hrvatskih rijeka (središnji, veći dio grada prostire se na desnoj obali Petrinjčice). Današnju jezgru grada čine brojne barokne i klasicističke građevine koje na svoj način svjedoče o osebujnoj i bogatoj povijesti.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području općine Petrinja živilo je 35.565 stanovnika, a prema posljednjemu popisu iz 2001. godine Grad je Petrinja imao 22.858 stanovnika, od kojih gotovo 70% živi u samoj Petrinji (13.801 stanovnik) i u prigradskome naselju Moščenici (2.348 stanovnika). Također, prema popisu iz 2001. godine broj je stanovnika za 2.000 manji od njihova broja iz 1948. godine, a u odnosu na popis iz 1991. godine manji je za oko 13.000 (ili za 34%). Od seoskih naselja, veličinom se izdvajaju Hrastovica (507 stanovnika), Mala Gorica (531 stanovnik) i Nova Derenčina (389 stanovnika).

Prema etničkoj strukturi, 82,4% su Hrvati, a 12% Srbi. Prema popisu iz 1991. godine, općina Petrinja imala je 35.565 stanovnika, od čega je bilo 15.969 Srba (ili 44,90%), 15.790 Hrvata (ili 44,39%) te 3.887 Jugoslavena i ostalih (ili 10,71%). Godine 1989. stupanj je zaposlenosti (kao postotak broja zaposlenih od ukupna broja stanovnika) bio 28%, a 2004. godine tek 13%. Prije Domovinskoga rata na 3,5 stanovnika dolazio je jedan zaposleni, dok danas jedan zaposleni dolazi na 8 stanovnika. Dakle, demografska i socijalna slika nezadovoljavajuća je, jer natalitet opada te je stanovništvo sve starije, a izražena i je tendencija odlaska mladih i školovanih ljudi.